

ZLATÁ RATOLEST

MLADÁ
FRONTA
1994

James
George
Frazer

Zabíjení ducha stromu

1. Svatodušní maškary

Zbývá položit si otázku, do jaké míry nám zvyk zabíjení božského krále či kněze pomáhá vyjasnit hlavní předmět našeho zkoumání. V předchozí části tohoto díla jsme shledali, že můžeme předpokládat, že Král lesa v Nemi byl považován za vtělení ducha stromu či ducha vegetace a jako takový byl v očích svých vyznavačů obdařen magickou schopností přikazovat stromům, aby rodily ovoce, obilí, aby rostlo, a podobně. Pro jeho vyznavače měl jeho život jistě velký význam a patrně jej obklopili soustavou složitých předběžných opatření a tabu, podobných těm, která na tolika místech chránila život lidského boha před zlovolným působením démonů a kouzelníků. Viděli jsme však, že právě význam, který lidé přikládali životu lidského boha, si vynucoval jeho násilnou smrt jako jediný způsob, jak ho uchránit před nevyhnutelným úpadkem stárnutí. A stejné odůvodnění se vztahuje i na Krále lesa; také on musí být usmrcen, aby božský duch do něho vtělený mohl být neporušený přenesen na jeho nástupce. Pravidlo, podle něhož setrvává v úřadě tak dlouho, dokud ho silnější nezabije, mělo patrně zajišťovat obojí, jak uchování jeho božského života v plné síle, tak jeho přenesení na vhodného nástupce, jakmile začne tato síla ochabovat. Lze totiž soudit, že dokud mohl své postavení pevnou rukou obhájit, byla jeho přirozená síla nedotčena; jeho porážka a smrt z rukou druhého naproti tomu dokazovala, že jeho síla začala upadat a nadešel čas, aby byl jeho božský duch usídlen v méně zchátralé schránce. Takovýto výklad předpisu, že Krále lesa musí zabít jeho nástupce, činí toto pravidlo naprosto srozumitelným. Tuto domněnku značně podpořila teorie a praxe Šilluků, kteří svého božského krále zabíjejí, jakmile se objeví první příznaky ochabujícího zdraví, aby jeho sešlost neměla vzápětí za následek odpovídající pokles vitální energie obilí, dobytka a lidí. Pro tento výklad mluví také analogie s *čítome*, na jehož životě prý závisela existence světa, a kterého proto jeho nástupce zabíjel, jakmile se objevily první příznaky úpadku. Také král Kalikatu panoval později za stejných podmínek jako Král lesa, s tou výjimkou, že zatímco Krále lesa mohl uchazeč o jeho úřad napadnout kdykoli, krále Kalikatu pouze jednou za dvanáct let. Můžeme se domnívat, že ustanovení, podle něhož směl král Kalikatu vládnout tak dlouho, dokud se ubránil všem příchozím, bylo zmírněním starého pravidla, jež přesně stanovilo délku jeho života; a podobné povolení udělené Králi lesa bylo zmírněním staršího zvyku usmrcovat ho na konci určeného období. V obou případech dávalo nové pravidlo lidskému bohu alespoň šanci na zachování života, kterou mu starý předpis upíral; a lidé se s touto změnou smířili, neboť usoudili, že dokud je bůh-člověk s to postavit se všem útokům s mečem v ruce, není důvodu obávat se, že fatální úpadek už započal.

Domněnku, že dříve býval Král lesa zabíjen, jakmile vypršela stanovená lhůta, bez jakékoli vyhlídky na zachování života, nám potvrdí zvyk periodického zabíjení jeho protějšků, lidských představitelů ducha stromu, ze severní Evropy. A takovýto

zvyk skutečně zanechal neklamné stopy ve venkovských slavnostech rolnictva. Uvedme si doklady.

V Niederpörlingu v Dolním Bavorsku byl svatodušní představitel ducha stromu, zvaný *Pfingstl*, zahalen od hlavy až k patě listím a květinami. Na hlavě měl vysokou špičatou čepici, spodním okrajem spočívající na ramenou, se dvěma otvory pro oči. Čepici pokrývaly vodní květy a na nich ležela kytice pivoněk. Také rukávy jeho hávu byly z vodních květů a tělo halilo olšové a lískové listí. Z každé strany *Pfingstlovi* po boku kráčel chlapec a držel se ho za ruku. Oba nesli tasené meče stejně jako většina ostatních, kteří tvořili průvod. Zastavili u každého domu, kde doufali, že něco dostanou, a lidé z úkrytu polévali mládence oděného v listí vodou. Všichni se radovali, když se jim podařilo pořádně ho zmáčet. Nakonec *Pfingstl* vstoupil až po pás do potoka a jeden z chlapců, stojící na mostě, předstíral, že mu utíná hlavu. Ve Wurmlingu ve Švábsku se parta mladíků na svatodušní pondělí oblékne do bílých košil a kalhot, přepásá se červenými šerpami a na šerpy zavěsí meče. Jedou na koních do lesa v čele se dvěma trubači, kteří dují do svých trumpet. V lese nařezou listnaté dubové větve a do nich zahalí od hlavy k patě toho ze svého středu, který vyjel ze vsi jako poslední. Každou nohu mu ovinou zvlášť, aby mohl opět usednout na koně. Pak mu přidělají dlouhý umělý krk s umělou hlavou a falešným obličejem. Nakonec uříznou májku, obvykle osiku nebo buk, asi deset stop vysokou; ozdobí ji barevnými šátečky a stužkami a svěří ji zvláštnímu „nosiči májky“. S hudbou a zpěvem se pak jízda vrací do vesnice. V průvodu se nalézají takové osobnosti, jako Mouřenínský král s načerněnou tváří a korunou na hlavě, doktor Železná brada, Kaprál a Kat. Zastaví se na vesnické návsi a každá postava pronese rýmovanou řeč. Kat oznámí, že muž zahalený v listí byl odsouzen k smrti, a usekne mu falešnou hlavu. První z jezdců, kterému se podaří v trysku ji sebrat ze země, si ji ponechá i se všemi ozdobami. Obřad se pořádá každé dva tři roky.

V Sasku a Durynsku existuje svatodušní obřad zvaný „vyhánění Divokého muže z křoví“ nebo „přivádění Divokého muže z lesa“. Určitého mladíka zahalí do listí nebo do mechu a říkají mu Divoký muž. Ten se skrývá v lese a ostatní mládenci z vesnice se vydají hledat ho. Najdou jej, zajatého ho vyvádějí z lesa a střílejí po něm slepými ranami z mušket. Padne k zemi jako mrtvý, ale mladík přestrojený za lékaře mu pustí žílu a on znovu obživne. Při tom se zaradují, přiváží ho pevně k žebříňáku a odvezou do vesnice, kde lidem vyprávějí, jak Divokého muže chytili. V každém domě dostanou nějaký dárek. V Krušnohoří se někdy na začátku sedmnáctého století koncem masopustu každoročně dodržoval následující zvyk. Dva mládence přestrojené za Divoké muže, z nichž jeden byl zahalen do mlází z mechu, druhý pak do slámy, vodili ulicemi; nakonec je přivedli na tržiště, kde je honili sem a tam, stříleli na ně a bodali je. Dříve než muži padli, klopýtali a dělali podivné posunky a na lidi stříkali krev z měchýřů, které měli u sebe. Když leželi na zemi, lovci je položili na prkna a odnesli do hostince, vedle nich šli horníci a duli na své kutací nářadí jako na trubky, jako kdyby ukořistili ušlechtilou trofej. Velice podobný masopustní zvyk se ještě dodržuje poblíž Šluknova v Čechách. Člověka oblečeného za Divokého muže honí ulicemi tak dlouho, až se dostane do úzké uličky, přes níž je napnutý provaz. Muž o provaz zakopne, a jak padá, jeho pronásledovatelé jej dohoní a chytí jej. Kat se rozmáchne a probodne mečem měchýř naplněný krví, který má Divoký muž připevněný kolem těla; Divoký muž umírá a země kolem rud-

ně proudem krve. Příštího dne uloží slaměného panáka, který vypadá jako Divoký muž, na nosítka a za doprovodu davu jej odnesou k rybníku, do něhož ho hodí kat. Obřad se jmenuje „pohřbívání Masopustu“.¹

V Semicích (v Čechách) je na pondělí svatodušní zvykem popravovat Krále. Houf mladých lidí se přestrojí; kolem pasu má každý opasek ze stromové kůry a v ruce meč a trumpetu z vrbové kůry. Král má na sobě roucho ze stromové kůry ozdobené květinami, na hlavě korunu z kůry zdobenou květy a větévkami, nohy má ovínuté kapradím, tvář mu zakrývá papírová maska a jako žezlo drží v ruce hlohový prut. Jeden mládenec ho vede přes vesnici uvázaného za nohu na provaze, zatímco ostatní kolem nich tančí, foukají na trumpety a pískají. V každém statku honí Krále po světnici a jeden z houfu za velikého rámusu a výskotu udeří mečem do Králova oděvu z kůry, až to zazvoní. Pak poprosí o dárek. Obřad stínání hlavy, který se tu odbývá jen tak mimochodem, se v jiných končinách Čech velice podobá skutečné popravě. Tak v některých vesnicích na Královéhradecku se na svatodušní pondělí shromažďují děvčata pod jednou lipou a mládenci pod druhou, všichni svátečně oblečení, s vlajíci fábory. Chlapci uvijí věnec pro Královnu a děvčata pro Krále. Když zvolí Krále a Královnu, vydají se v průvodu do hospody; tam biřic oznámí z pavlánu jméno Krále a Královny. Poté jsou oba s odznaky královského důstojenství uvedeni v úřad a ověnčeni věnci, zatímco vesele vyhrává muzika. Potom někdo vyskočí na lavici a obviní Krále z různých přestupků, například ze špatného zacházení s dobyt看em. Král žádá svědky a následuje soud; na závěr Soudce, který nosí jako odznak svého úřadu bílou hůlku, pronese výrok „vinen“ nebo „nevinen“. Jestliže výrok zní „vinen“, Soudce zlomí svou hůlku, Král poklekne na bílé plátno, všichni smeknou a voják položí na hlavu Jeho Veličenstva tři nebo čtyři klobouky, pěkně jeden na druhý. Soudce pak hlasitě pronese slovo „vinen“ třikrát za sebou a rozkáže vyvolávači, aby králi sťal hlavu. Vyvolávač uposlechne a dřevěným mečem srazí Králi klobouky z hlavy.

Avšak ze všech mimických poprav je snad nejlepší ilustrací pro naše vývody další obřad z Čech. Na Plzeňsku se na svatodušní pondělí Král obléká do kůry ozdobené květinami a fábory; na hlavě má korunu z pozlaceného papíru a jede na koni rovněž ozdobeném květinami. Provází ho Soudce, Kat a další postavy, za ním jede na koni houfec vojáků, a tak dorazí na vesnickou návěs. Tam už stojí besídka ze zelených haluzí pod májkami, což jsou čerstvě poražené jedle s kůrou oloupanou až do vrcholu, ověšené stužkami a květy. Nejprve jsou zkritizovány vesnické paní a dívky, pak se usekne hlava žábě a kavalkáda odcválá na předem určené místo na rovné široké cestě. Zde se rozdělí do dvou řad a Král se dává na útěk. Dostane malý náskok a vyrazí plnou rychlostí, pronásledován celým houfem. Jestli se jim nepodaří chytit ho, zůstává Králem po celý další rok a jeho druhové mu musí večer v hospodě zaplatit útratu. Ale jestliže ho dohoní a chytí, vyplatí ho lískovými pruty nebo mu nařezou dřevěnými meči a přinutí ho, aby sesedl z koně. Pak se Kat zeptá: „Mám králi useknout hlavu?“ Dostane se mu odpovědi: „Poprav ho.“ Kat se rozpřáhne sekerou a se slovy „Jedna dva tři, ať je Král bez hlavy“ srazí Králi korunu.

¹ *Reinsberg-Düringsfeld*, Fest-Kalender aus Böhmen. Praha 1861. Str. 61; *W. Mannhardt*, Baumkultus. Str. 343.

Za hlasitého křiku okolostojících Král klesá k zemi; položí ho na máry a odnesou do nejbližšího statku.

Ve většině osobností, jejichž zabití se takto napodobuje, nelze nepoznat představitel duchu stromu či ducha vegetace, o němž se soudí, že se zjevuje na jaře. Kůra, listí a květiny, do nichž jsou herci zahaleni, a roční období, v němž vystupují, svědčí o tom, že patří do stejné kategorie jako Luční král (Grass King), Májový král, Honza v zeleném (Jack-in-the-Green) a ostatní představitelé jarního ducha vegetace, jimiž jsme se zabývali v předchozích kapitolách. A aby padla jakákoliv pochybnost, zjišťujeme, že ve dvou případech jsou tito zabití mužové uváděni do přímé souvislosti s májkami, které jsou neosobním představitelem ducha stromu, tak jako jsou Májový král či Luční král jeho osobními představiteli. Polévání *Pfingstla* vodou a jeho brodění v potoce jsou proto určitě dešťovými kouzly stejně jako ta, která jsem už popsal.

Jestliže však tyto osobnosti představují, a ony skutečně představují, ducha vegetace na jaře, vyvstává otázka, proč je zabíjejí. Jaký je vůbec důvod zabít ducha vegetace, a zvláště pak na jaře, kdy je jeho služeb nejvíc zapotřebí? Jediná pravděpodobná odpověď na tuto otázku je podle všeho dána vysvětlením zvyku zabít božské krále a kněze, které jsme tu už uvedli. Božská duše, vtělená ve hmotné a smrtelné tělo, podléhá zkáze a rozkladu tím, jak slábne křehká schránka, v níž je dočasně umístěna; má-li být uchráněna této neustále rostoucí slabosti, kterou nutně sdílí se svým lidským vtělením, tak jak mu přibývá let, musí být od něho odloučena dřívě, anebo v krajním případě ve chvíli, kdy se projeví známky úpadku, a musí být přenesena na silného nástupce. To se stane, je-li starý představitel boha zabit a božský duch je přenesen na nové vtělení. Zabití boha, to jest jeho lidského vtělení, je tedy pouze nezbytným krokem k jeho oživení či zmrtvýchvstání v lepší podobě. Nejenže to neznamená konec božského ducha, ale naopak je to počátek jeho dokonalejšího a mocnějšího projevení. Platí-li toto vysvětlení pro zvyk zabíjení božských králů a kněží všeobecně, je tím zřejmější, že se hodí i na zvyk každoročního zabíjení představitel stromového ducha či ducha vegetace na jaře. Odumírání rostlinného života v zimě si totiž primitivní člověk pohotově vykládá jako oslabení ducha vegetace; myslí si, že duch vegetace zestárl, a musí být proto obnoven tím, že se zabije a navrátí se k životu v mladší a svěžejší podobě. Zabíjení představitel stromového ducha na jaře je tedy chápáno jako prostředek na podporu a urychlení růstu vegetace. Zabíjení ducha stromu je totiž spojeno vždy (jak musíme předpokládat) implicitně a někdy také explicitně s jeho obživnutím či znovuzkříšením v mladší a silnější podobě. Například v Sasku a v Durynsku je Divoký muž nejdříve zastřelen a pak ho doktor přivede znovu k životu; a při obřadu ve Wurmlingenu vystupuje doktor Železná brada, který hrál kdysi patrně stejnou roli; v jarním obřadu, který popíšeme vzápětí, doktor Železná brada předstírá, že přivádí mrtvého člověka k životu. Ale o tomto obživnutí a zmrtvýchvstání boha si musíme povědět více teď hned.

Podobnost mezi těmito severoevropskými osobnostmi a předmětem našeho zkoumání, Králem lesa či knězem z Nemi, bije do očí. V těchto severských maškárách se setkáváme s králi, jejichž šat z kůry a listí a chata ze zelených ratolestí a jedlových větví, kde konají své soudy, nepochybně naznačuje, že jsou, stejně jako jejich italský protějšek, Králi lesa. Stejně tak jako on umírají násilnou smrtí, ale stejně jako on jí mohou na určitou dobu uniknout díky své tělesné síle a obratnosti;

v některých těchto severských zvycích je totiž útek a pronásledování Krále důležitou součástí obřadu a alespoň v jednom případě si Král, jestliže se mu podaří uniknout svým pronásledovatelům, zachovává život i úřad po celý následující rok. V tomto posledním případě si Král vlastně podrží úřad pod podmínkou, že jednou za rok vyhraje závod o svůj život, stejně jako král Kalikatu mohl později setrvat v úřadu pod podmínkou, že každých dvanáct let uhájí svůj život proti všem příchozím, a stejně tak jako si kněz z Nemi zachoval svůj úřad pod podmínkou, že se v kterémkoliv okamžiku ubrání jakémukoli útoku. Ve všech těchto případech se život lidského boha prodlužuje pod podmínkou, že v tvrdém střetnutí, ať už v boji nebo při útěku, ukáže, že jeho tělesné síly neubývá a násilná smrt, která je dříve či později nevyhnutelná, může být pro tuto chvíli odložena. Stojí za povšimnutí, že útek dominuje jak v legendě, tak v praxi Krále lesa. Na památku útěku Oresta, mytického zakladatele tohoto kultu, jím musel být uprchlý otrok; proto jeden starověký autor popisuje Krále lesa jako „silnoruké a rychlonohé“. Možná že kdybychom znali rituál aricijského háje do všech podrobností, zjistili bychom, že Králi byla dána šance na další život útekem stejně tak jako jeho českému bratru. Vyslovil jsem domněnku, že každoroční útek kněžského krále Říma (*regifugium*) byl zpočátku útekem stejného druhu; jinými slovy, že tento muž byl původně jedním z oněch božských králů, kteří byli po uplynutí stanovené lhůty vydáni na smrt anebo směli prokázat silou rukou či nohou, že jejich božství je silné a nedotčené. Můžeme zaznamenat další styčný bod mezi italským Králem lesa a jeho severskými protějšky. V Sasku a Durynsku přivede doktor představitel stromového ducha, který byl zabit, opět k životu. A to je přesně to, co se podle tradice přihodilo prvnímu Králi lesa, Hippolytovi či Virbiovi, jehož oživil lékař Asklépios poté, co byl zabit koňmi. Takováto legenda je v naprostém souladu s teorií, že zabítí Krále lesa bylo jen krokem k jeho oživení či znovuzkříšení v jeho nástupci.

2. Pohřbívání masopustu

Zatím jsem vysvětloval pravidlo, které vyžadovalo, aby kněze z Nemi zabil jeho nástupce. Toto vysvětlení můžeme považovat pouze za pravděpodobné. Naše skrovné vědomosti o tomto obyčeji a jeho historii nedovolují, abychom je považovali za něco víc. Ale tato pravděpodobnost vzrůstá úměrně s tím, můžeme-li prokázat, jak tyto motivy a způsoby myšlení, z nichž vychází, v primitivní společnosti působily. Až dosud byl bůh, jehož smrtí a vzkříšením jsme se hlavně zabývali, duchem stromu. Avšak pravděpodobnost mého vysvětlení značně vzroste, podaří-li se dokázat, že zvyk zabíjet boha a víra v jeho vzkříšení se původně zrodila nebo alespoň existovala v loveckém a pasteveckém stadiu společnosti, kdy zabítý bůh byl zvířetem, a že přetrvala do zemědělského stadia, kdy byl zabítý bůh obilím či člověkem, který toto obilí představoval. O to se v další části pokusím a doufám, že vysvětlím některé nejasnosti, které dosud máme, a odpovím na určité námitky, které čtenáře možná napadají.

Začneme tím, čím jsme skončili, jarními obyčeji evropského rolnictva. Kromě dosud popsanych obřadů tu máme dvě řady zvyků, v nichž je dominantním rysem předstíraná smrt božské nebo nadpřirozené bytosti. V jedné z nich bytost, jejíž smrt je tak dramaticky předváděna, personifikuje Karneval. V druhé umírá sama smrt. První obřad připadá přirozeně na konec masopustu, buď na poslední den radová-

nek, na ostatky, nebo na první den velikonočního postu, tedy na Popeleční středu. Datum obřadu vynášení nebo vyhánění smrti – jak se mu běžně říká – není jednotně stanoveno. Bývá to obvykle čtvrtá neděle velikonočního postu, která je známa pod jménem „smrtná neděle“; ale někde se pořádá oslava o týden dříve a jinde, jako v Čechách, o týden později, zatímco v některých německých vesnicích na Moravě se drží první neděle po velikonočních. Jak už bylo řečeno, je možné, že toto datum bylo původně pohyblivé a záviselo na tom, kdy přiletěla první vlašťovka nebo jiný posel jara. Někteří autoři se domnívají, že tato slavnost je slovanského původu. Grimm soudí, že u starých Slovanů, kteří začínali rok v březnu, to byla oslava Nového roku.¹ Věnujme se nejprve příkladům mimické smrti masopustu, která v kalendáři vždy předchází druhou slavnost.

Ve Frosinone v Latii, asi na poloviční cestě z Říma do Neapole, v poslední den karnevalu příjemně přerušuje ospalou monotónnost života v provinčním italském městě starobylá slavnost zvaná *radica*. Odpoledne kolem čtvrté hodiny vyrazí městská kapela, hrající vesele do kroku a provázená zástupem lidí, na Piazza del Plebiscito, kde je podprefektura a další úřední budovy. Tady se uprostřed náměstí před očima přihlížejícího davu objeví obrovský vůz, ozdobený pestrobarevnými girlandami a tažený čtyřmi koňmi. Na voze stojí veliké křeslo, v němž sedí jako na trůně majestátní figura Karnevalu, sádrový muž kolem devíti stop vysoký, růžolící a usměvavý. Obrovské holínky, plechová přilbice podobná těm, které zdobí hlavy důstojníků italského námořnictva, a strakatý kabát okrášlený podivnými znaky zdobí zevnějšek této vznešené osobnosti. Jeho levá ruka je opřena o opěradlo křesla, zatímco pravičkou milostivě zdraví dav; k tomuto projevu zdvořilosti jej rozhýbává provázek, za nějž tahá muž skromně ukrytý před zraky veřejnosti pod trůnem. A dav vlnící se vzrušením kolem vozu dává bouřlivými výkřiky radosti průchod svým citům; lidé urození i prostí se pomíchali a všichni tančí do úpadku *saltarello*. Zvláštním rysem této slavnosti je, že každý musí držet v ruce cosi, čemu se říká *radica* („kořen“); tím se miní mohutný list aloe nebo ještě lépe agave. Každý, kdo by se odvážil do davu bez takového listu, by byl bez okolků vystrkán ven, ledaže by místo toho nesl pořádnou zelnou hlávku napíchnutou na dlouhé holi nebo snopek důmyslně spletené trávy. Po krátké objížďce zamíří pomalu jedoucí vůz, provázený zástupem, do brány podprefektury; lidé zůstanou stát a vůz, poskakující po nerovném povrchu, vjede s rachotem do nádvoří. Dav teď zmlkne, tlumené hlasy znějí podle popisu jednoho svědka jako šum zčeřelého moře. Všechny zraky jsou dychtivě upřeny na dveře, kde se má podle očekávání objevit sám podprefekt a další představitelé majestátu práva a vzdát hold hrdinovi chvíle. Okamžik napětí – a už letí ovace a potlesk vstříc hodnostářům, kteří se objeví, jdou v řadě za sebou, sestupují po schodišti a zaujmou své místo v průvodu. Pak zazní hymna Karnevalu a po ní za ohlušujícího řevu zavíří listy aloe a zelné hlávky nad hlavami a padají nazdařbůh na hlavy spravedlivých i nespravedlivých, kteří dodají zábavě nového řízu tím, že rozpoutají všeobecnou bitku. Zadní voj tvoří vůz naložený soudky vína a žandarmy, kteří mají příjemnou povinnost nalévat každému, kdo o to požádá. V mohutnějším davu za vozem se brzy strhne vražedná bitka, provázená křikem, strkáním a klením, mezi

¹ J. Grimm, *Deutsche Mythologie*, II. Berlin 1875–8. Str. 645; K. Haupt, *Sagenbuch der Lausitz*, II. Leipzig 1862–3. Str. 58; *Reinsberg-Düringsfeld*, *Fest-Kalender aus Böhmen*. Str. 86 ad.

těmi, kdo nechtějí promarnit tuto skvělou příležitost opít se na veřejné útraty. Nakonec, když průvod takto majestátně prošel hlavními ulicemi městečka, odnesou lidé figuru Karnevalu doprostřed náměstí, vysvěleou ji z veškeré parády a položí ji na hromadu dřeva; figura shoří za pokřiku davu, který ještě jednou burácivě zapěje hymnu Karnevalu, nahází své „kořeny“ na hranici a pak už se plně oddává radostem tance.

V Abruzzách nesou lepenkovou figuru Karnevalu čtyři hrobníci s fajfkami v ústech a láhve vína mají zavěšené na řemeni přes rameno. V čele kráčí manželka Karnevalu ve smutku a tone v slzách. Čas od času se společnost zastaví, a zatímco se žena obrací k soucitnému publiku, hrobníci posilují muže uvnitř douškem z lahvice. Na náměstí položí nepravou mrtvolu na hranici a za zvuku bubnů, pronikavého nářku žen a drsnějších výkřiků mužů ji zapálí. Když figura hoří, házejí se do davu kaštany. Někdy vystupuje jako Karneval slaměný panák na špici žerdi, kterého odpoledne nosí městem houfec maškar. Když nastane večer, chopí se čtyři maškary pokrývky nebo prostěradla, každá ji vezme za jeden roh a hodí na ni figuru Karnevalu. Průvod pak pokračuje, aktéři roní krokodýlí slzy a pomocí pánví a zvonků zdůrazňují palčivost svého hoře. Někdy zase představuje v Abruzzách mrtvého Karnevala živý člověk ležící v rakvi, jehož provází další, který hraje kněze a štědře rozdává svícenou vodu z kádě.

Jeden anglický cestovatel byl v roce 1877 svědkem pohřbívání Karnevalu v Lérídě v Katalánsku. Poslední karnevalovou neděli provázal velký průvod pěších i jezdců a nejrůznějších maškar na koních a v kočárech veliký vůz Jeho Milosti Pau Pi – jak se figurině říkalo – triumfálně hlavními ulicemi města. Hýření trvalo tři dny a o půlnoci posledního dne karnevalu se průvod vydal do ulic znovu, ale vypadal už docela jinak a měl také jiný účel. Triumfální vůz vystřídaly máry, na nichž odpočívala figurína Jeho mrtvé Milosti; houf masek, které v předchozím průvodu hrály s mnoha veselými šprýmy a žerty roli Studentů bláznovství, se nyní převlékl za kněze a biskupy, krácel zvolna podle rakve, držel veliké zapálené voskovice a zpíval žalozpěvy. Všechny maškary byly zahalené v černém flóru a všichni jezdci drželi v rukou planoucí pochodně. Průvod se melancholicky ubíral hlavní třídou mezi vznesenými patrovými domy s balkóny, kde se v každém okně, na každém balkóně a na každé střeše tlačila masa diváků, oděných a přestrojených do fantastické nádhery. Nad touto scénou se mihotala a třepotala chvějící se a křížující se světla a stíny, jež vrhaly pohybující se pochodně; červené a modré bengálské ohně se rozžihaly a hned zase pohasínaly; a na pozadí koňského dusotu a odměřeného kroku valícího se davu se nesly hlasy kněží zpívajících rekviem za doprovodu slavnostního dunění tlumených bubnů vojenské kapely. Když průvod dorazil na hlavní náměstí, stanul a nad zesnulým Pau Pi byla pronesena burleskní pohřební řeč, načež zhasla všechna světla. V tu chvíli se z davu vyřítíl Dábel se svými pacholky, chopili se těla a prchali, pronásledováni vzrušeným, řvoucím, ječícím a slávu provolávajícím davem. Démoni byli samozřejmě dohoněni a rozehnáni; a nepravá mrtvola, vyrvaná z jejich spárů, byla uložena do připraveného hrobu. Tak v roce 1877 v Lérídě zemřel a byl pohřben Karneval.

Podobný obřad byl zaznamenán v Provinci na Popeleční středu. Na voze táhnou nebo na nosítkách nesou podivně oděného panáka zvaného Caramantran, kterého provází dav v groteskních kostýmech. Každý si nese čturu plnou vína a vy-

prazdňuje ji se všemi známkami opilosti, ať už skutečné, nebo předstírané. V čele průvodu jde několik mužů převlečených za soudce nebo obhájce a vysoká vyzáblá osoba maskovaná jako Půst; za ním jedou mladíci na ubohých herkách, oblečení jako truchlící pozůstalí, kteří dělají, jako by oplakávali úděl, jenž čeká Caramantra. Průvod stane na hlavním náměstí, ustaví se tribunál a Caramantran je postaven před soud. Po formálním přelíčení je uprostřed nařkacího davu odsouzen k smrti; advokát, který ho hájil, naposled svého klienta obejmě; vykonavatelé spravedlnosti provedou svou povinnost: odsouzenec je opřen zády o zeď a lavinou kamení spěšně poslán na věčnost. Zmrzačené trosky přijme moře nebo řeka. Takřka v celých Ardenách bylo a stále ještě je zvykem na Popeleční středu upálit panáka, který představuje Karnevala, a přitom zpívat kolem plápolající figuríny příslušné písně. Velmi často se pokoušejí připodobnit panáka tomu manželovi, který má pověst největšího nevěrníka ve vsi. Jak patrně předem čekali, takováto pocta, jako je portrétování za těchto trapných okolností, měla asi tak trochu vyvolat domácí spor; zejména když se potom portrét spálil přímo před domem záletníka, jehož představoval, přičemž mňoukání, sténání a jiné melodické zvuky v mocném chóru přinášely veřejné svědectví o mínění, jež mají o jeho soukromých ctnostech přátelé a sousedé. V některých vesnicích v Ardenách hrával obyčejně mladý muž z masa a krve, zahalený do sena a slámy, roli Masopustního úterka (Mardi Gras), jak se ve Francii tomuto zosobnění karnevalu často říká podle posledního dne celého období, jež představuje. Byl postaven před tribunál, a když byl odsouzen k smrti, postavili ho zády ke zdi jako vojáka při vojenské popravě a stříleli na něho slepými patronami. Stalo se, že ve Vrigne-aux-Bois byl jeden z těchto neškodných šprýmařů jménem Thierry nešťastnou náhodou zabit nábojem, který zůstal v mušketě po střelecké slavnosti. Když chudák Masopustní úterek padl, lidé dlouze a hlasitě tleskali, neboť to udělal tak přirozeně; když ale nevstával, běželi k němu a shledali, že je mrtev. Od té doby se v Ardenách už žádné hry na popravu nekonaly.

V Normandii je zvykem pořádat večer před Popeleční středou slavnost zvanou pohřbívání Masopustního úterka. Starého vykřičeného flamendra, který nyní, po ustavičných radovánkách, bude pykat za své hříchy, představovala figurína, nuzně oděná v cáry, v ošuntělém starém klobouku naraženém do špinavé tváře a s velikým panděrem vycpaným slámou. Na ramenou statného mládence, který dělal, jako by klesal pod svým břemenem, se tento populární představitel Karnevalu naposled procházel ulicemi, avšak takovým způsobem, že jeho cesta byla pravým opakem triumfu. Před ním kráčel bubeník a za ním sebranka tropící si posměšky, uličníci, všechna ta městská luza, která se tu shromáždila ve velkém počtu; figuru nesli v mihotavé záři pochodní a kolem se rozléhal disharmonický třesk lopatek a kleští, pánví a hrnců, rohů a kotlů, do něhož se prolínaly výkřiky, vřava a pískot. Občas se průvod zastavil a obhájce mravnosti obžaloval padlého starého hříšníka ze všech výstřelků, jichž se dopustil a za něž bude nyní zaživa upálen. Obžalovaného, který neměl co říci na svou obhajobu, hodili na hromadu slámy, přiložili pochodeň a plamen vyšlehl k radosti dětí, které poskakovaly kolem a vyskaly staré známé písničky o smrti Karnevalu. Někdy také panáka, ještě než ho upálili, kutáleli dolů po svahu. V Saint Lô šla za hadrovým panákem, Masopustním úterkem, jeho vdova, velký silný chlapík převlečený za ženu s krepovým závojem, který stentorským hlasem nařikal a bědoval. Nejdříve nosili figuru ulicemi na márách za doprovodu maš-

kar, pak ji hodili do řeky Vire. Závěrečnou scénu popsala názorně paní Octave Feuilletová, jak ji zažila ve svém dětství před šedesáti lety: „Mí rodiče pozvali přátele, aby se z věže Jeanny Couillardové podívali na průvod. A tady jsme, jakmile se setmělo, popíjeli limonádu, jediný nápoj, který bylo dovoleno v posteli pít, a přihlíželi divadlu, na něž si provždy uchovám živou vzpomínku. U našich nohou plynula pod starým kamenným mostem řeka Vire. Na listnatých márách uprostřed ležela figura Masopustního úterka, obklopená spoustou tančících a zpívajících masek s pochodněmi v rukou. Některé masky v strakatých kostýmech běhaly podél zábradlí jako ďáblici. Ostatní, zábavou už unavení, seděli na zábradlí a podřimovali. Brzy se přestalo tančit a někteří z houfu se chopili pochodně a zapálili panáka, načež ho hodili do řeky se zdvojnásobeným výskotem a křikem. Hořící slaměný panák, napuštěný smůlou, plynul po proudu řeky Vire a ozařoval svým pohřebním ohněm lesy na břehu a cimbuří starého zámku, v němž spával Ludvík XI. a František I. A když poslední záblesk planoucího přízraku zmizel na konci údolí jako padající hvězda, všichni lidé, dav i masky, odcházeli a my jsme se svými hosty opustili hradby.“¹

V okolí Tübingenu dělají na Masopustní úterý slaměného panáka zvaného Masopustní medvěd; má na sobě staré kalhoty a čerstvou krvavou tlačenu nebo dvě měchuřiny naplněné krví kolem krku. Po formálním odsouzení je popraven, uložen do rakve a na Popeleční středu pohřben na hřbitově u kostela. Tomu se říká „pohřbívání Karnevalu“. U některých Sasů v Transylvánii bývá Karneval oběšen. Tak v Bralleru táhnou na Popeleční středu nebo na masopustní úterý dva bílí a dva kaštanoví koně saně, na nichž leží slaměný panák zabalený do bílé látky; vedle něho je kolo od vozu, které se stále točí. Dva chlapi převlečení za starce jdou za saněmi a nařikají. Ostatní mládenci ze vsi provázejí tento průvod na koních s vlajíci fábory; v čele průvodu dvě dívky se zelenými věnci se vezou na vozech nebo na saních. Pod stromem se koná soud a mládenci přestrojení za vojáky vynášejí rozsudek smrti. Dva starci se snaží slaměného panáka zachránit a utéct s ním, ale marně; obě dívky ho chytí a podají Katovi, který ho oběsí na stromě. Nadarmo se oba starci snaží vylézt na strom a snést ho dolů; vždycky spadnou, a tak se nakonec v zoufalství vrhnou na zem a pláčí a nařikají pro oběšence. Pak úředník pronese projev, v němž prohlásí, že Karneval byl odsouzen k smrti, protože jim působil škodu, obnosil jejich střevíce a také může za to, že jsou unavení a ospalí. V Lechrainu při „pohřbívání Karnevalu“ nesou čtyři lidé na nosítkách nebo na márách muže převlečeného za ženu v černých šatech; oplakávají ho muži převlečení za ženy v černých šatech; pak ho za vesnicí hodí na hromadu hnoje, polévají vodou, zahrabou do hnoje a přikryjí slámou. Estonci dělají večer před masopustním úterkem slaměného panáka, zvaného *metsik* čili „lesní duch“; jeden rok je oblečen do mužského kabátu a klobouku, příštího roku mu navléknou čepce a spodničku. Figuru napíchnou na dlouhou tyč, vynesou ji s radostným jástem za obvod vesnice a v lese ji připevní na vrcholek stromu. Věří, že je tento obřad ochrání před veškerým neštěstím.

Někdy se při takových masopustních či postních obřadech předvádí vzkříšení této domněle mrtvé osoby. Tak v některých končinách Švábska pouští doktor Železná brada na masopustní úterý nemocnému žilou a ten pak klesne k zemi jako

¹ Madame Octave Feuillet, *Quelques années de ma vie*. Paris 1895. Str. 59–61.

mrtvý; ale doktor mu nakonec vrátí život tím, že do něho trubičkou nafouká vzduch. V pohoří Harzu položí na závěr masopustu jednoho muže do pekařské díže a odnesou ho za zpěvu žalozpěvů k hrobu; ale do hrobu dají místo něho lahvičku pálenky. Nad hrobem je pronesena řeč a lidé se vrací na návěs či na jiné shromaždiště, kde kouří z dlouhých hliněných dýmek, jaké se rozdávají na pohřbech. Příštího roku se na Masopustní úterý pálenka vykope a svátek začíná tím, že si každý dá doušek „ducha“, který, jak říkají, opět obživl.

3. Vynášení Smrti

Obřad „vynášení Smrti“ se v mnohém podobá „pohřbívání Masopustu“; až na to, že po vynášení Smrti zpravidla následuje obřad přinášení Léta, Jara nebo Života nebo se to alespoň při vynášení Smrti proklamuje. Tak v bavorské provincii Střední Franky dělali zpravidla na čtvrtou postní neděli vesničtí výrostci ze slámy Smrtku, chodili s ní s komickou okázalostí ulicemi a pak ji za vesnicí za hlasitého pokřiku spálili. Tento francký zvyk popsal jeden autor ze šestnáctého století takto: „V půli postu, kdy nás církev nabádá k veselí, udělá mládež v mé rodné zemi slaměnou Smrtku, přiváže ji k dlouhé tyči a s jáсотem ji vodí po okolních vesnicích. Někde je přijmou vlídně, pohostí je mlékem, hráchem a sušenými hruškami, běžným jídlem tohoto ročního období, a pošlou je zase domů. Jinde je však přijmou všelijak, jenom ne pohostinně; hledí na ně jako na posly neštěstí, vlastně smrti, ženou je ze vsi nadávkami a hrozí zbraněmi.“¹ Když ve vesnicích nedaleko Erlangenu přijde čtvrtá postní neděle, venkovská děvčata se obyčejně vyparádí a do vlasů si dají květiny. Takto oděná se vydají do blízkého města a nesou s sebou loutky ověšené listím a zahalené do bílého plátna. Chodí ve dvojicích od domu k domu, zastaví se u každých dveří, kde doufají, že něco dostanou, a zazpívají několik veršů, v nichž oznamují, že je půlka postu za námi a že Smrt utopí v řece. Když shromáždí nějaké dárky, jdou k řece Regnitz a hodí loutky, jež představují Smrt, do vody. Dělal se to k zajištění úrodného a zdařilého roku; bylo to rovněž považováno za ochranu před morovou nákazou a náhlou smrtí. V Norimberku chodí děvčata ve věku od sedmi do osmnácti let ulicemi s malou otevřenou rakvičkou, v níž je ukryta pod rubášem loutka. Jiná nesou v otevřené truhličce bukovou větvíčku s jablkem připevněným na konci na způsob hlavy. Zpívají „Neseme Smrt do vody, dobře jí tak“ nebo „Neseme Smrt do vody, neseme ji tam a zase zpět“.² V některých částech Bavorska se od roku 1780 věřilo, že přijde strašná epidemie, jestliže lidé nebudou dodržovat zvyk „vynášení Smrti“.

V některých vesnicích v Durynsku je zvykem, že na čtvrtou neděli postní děti obcházejí vesnici s loutkou z březových proutků a pak ji hodí do rybníka, přičemž zpívají: „Vynášíme Smrt stařenu za pastoušku; máme léto a Krodenova (?) moc je zlomena.“ V Debschwitzu či Dobschwitzu poblíž Gery se obřad „vynášení Smrti“ pořádá každoročně prvního března. Mládež udělá figuru ze slámy nebo podobného materiálu, navlékne na ni staré šaty, které vyprosila ve vesnických staveních, vynese ji za vesnici a hodí do řeky. Při návratu do vsi sdělí tuto novinu lidem a za odměnu dostanou vejíčka a jiné potraviny. Lidé věří, nebo věřili, že tento obřad vesnici očistí

¹ J. Boemus, *Omnium gentium mores, leges et ritus*. Paris 1538. Str. 83.

² J. Grimm, *Deutsche Mythologie*, II. Berlin 1875–1878. Str. 642.

a ochrání její obyvatele před nemocemi a neštěstím. V jiných durynských vesnicích, kde bylo původně slovanské obyvatelstvo, se loutka vynáší za zpěvu písně, která začíná slovy „Neseme Smrt ze vsi, jaro nesem do vsi“. Koncem sedmnáctého a začátkem osmnáctého století v Durynsku se prováděl tento zvyk takto: chlapci a děvčata dělali panáka ze slámy nebo podobného materiálu, ale každý rok vypadal tento panák jinak. Jeden rok představoval starce a příští rok stařenu, třetí rok vypadal jako mladý muž a čtvrtý rok jako panna, a také oblečení se měnilo podle toho, koho panák představoval. Obyčejně se soupeřilo o to, ve kterém domě se má panák dělat, neboť lidé věřili, že dům, odkud se vynáší, nenavštíví toho roku smrt. Když byla loutka hotová, přivázali ji na tyč; jestliže představovala starce, neslo ji děvče, představovala-li stařenu, nosil ji po vsi mládenec. Takto ji nesli v průvodu, mládež měla v ruce hole a všichni zpívali, že vynášejí Smrt. Když přišli k řece, hodili panáka do vody a rychle utíkali, protože se báli, že by Smrt mohla někomu skočit na záda a zakroutit mu krkem. Dbali také na to, aby se jí nedotkli, z obavy, aby neuschli. Po návratu bili svými holemi dobytek ve víře, že díky tomu bude tučný a plodný. Pak zašli do toho nebo do těch stavení, z nichž Smrtku vynesli, a tam dostali darem zpola uvařený hrách. Zvyk „vynášení Smrti“ se praktikoval také v Sasku. V Lipsku obyčejně dělali slaměnou Smrtku každoročně v půli postu nemanželské děti a nevěstky. Se zpěvem ji nesly ulicemi a ukazovaly ji provdaným mladým ženám. Nakonec ji hodily do řeky Parthe. Cílem tohoto obřadu bylo zajistit mladým ženám plodnost, očistit město a ochránit obyvatele na celý rok před epidemiemi a jinými pohromami.

Stejné obřady se konají v půli postu ve Slezsku. Na mnoha místech oblékají dospělá děvčata za pomoci mláďenců slaměného panáka do ženských šatů a vynášejí jej z vesnice tím směrem, kde zapadá slunce. Za vesnicí loutku odstrojí, šaty roztrhají na kousky a útržky rozházejí po polích. Tomuto obřadu se říká „pohřbívání Smrti“. Když děvčata figurínu vynášejí, zpívají, že pohřbívají Smrt pod dubem, aby odešla od lidí. Někdy se zpívá, že nesou Smrt za hory a doly, aby se už nikdy nemohla vrátit. V Poláky obývaném okolí Strzelců se loutce říká Goik. Odvážejí ji na koni a házejí do nejbližší vody. Lidé věří, že je tento obřad v nadcházejícím roce ochrání ode všech nemocí. V okolí Wolowa a Góry bylo zvykem házet Smrtku za hranice sousední obce. Protože se však sousedi zlověstné figuríny báli, měli se na pozoru a hleděli se jí zbavit, a tak si obě strany často vyměnily pár tvrdých ran. V některých polských končinách Horního Slezska se figuríně představující starou ženu říká Marzanna, bohyně smrti. Zhotoví se v tom stavení, kde došlo naposled k úmrtí, vynáší se na tyči za obvod vesnice a tam se buď hodí do rybníka, nebo se spálí. V Polkowicích zvyk „vynášení Smrti“ upadl v zapomenutí; ale protože poté, co se od obřadu upustilo, propukla jakási strašlivá nemoc, byl zvyk obnoven.

V Čechách vynášejí děti slaměného panáka představujícího Smrt na kraj vesnice, kde ho pálí a zpívají:

Neseme Smrt ze vsi,
nové léto do vsi.
Vítáme tě, drahé léto,
obilíčko zelené.

U Tábora v Čechách vynášejí Smrt z města, házejí ji ze skály do vody a přitom zpívají:

Smrt plave po vodě,
nové léto k nám jede.
Smrt jsme vám odnesli,
nové léto přinesli,
a ty, svatá Markyto,
dej nám dobré léto
na pšeničku, na žito, atd.

V jiných krajích v Čechách vynášejí Smrt na kraj vesnice a zpívají:

Nesem nyní Smrt z vesnice,
ale nový rok do vesnice,
vítáme tě, příjemné jaříčko,
vítáme tě, zelená travičko.

Za vesnicí postaví hranici, na které slaměného panáka upalují, a přitom mu lají a posmívají se mu. Pak se vrací a zpívají:

Smrt jsme byli odnesli,
život jsme zpět přinesli,
život se ubytoval do vesničky,
protož veselé zpívejte písničky.¹

V některých německých vesnicích na Moravě, jako v Jasenici a Seitendorfu, se na třetí neděli postní shromáždí mládež a zhotoví slaměnou figuru, která bývá ozdobena kožešinovou čapkou, a jsou-li po ruce, i koženými kalhotami. Pak figuru zdvihnou na žerď a mládenci a děvčata ji nesou ven do polí. Cestou zpívají píseň, v níž se říká, že vynášejí Smrt a domů přinášejí drahé léto a s létem máj a květy. Když dorazí na smlouvené místo, tančí v kruhu kolem panáka, křičí a výskávají, a pak se na něj náhle vrhnou a roztrhají ho na kusy. Nakonec naházejí tyto kusy na hromadu, žerď rozštípou a všechno zapálí. Pak všichni vesele tančí kolem ohně a radují se z vítězství jara; a když oheň dohasíná, chodí po staveních a prosí o vejce, aby mohli uspořádat hostinu, přičemž jako důvod pro svou žádost uvádějí, že odnesli Smrt.

Předchozí příklady ukazují, že na Smrtku lidé často pohlízejí s obavami, a v zacházení s ní je patrná nenávist a hrůza. Už snaha vesničanů přenést figuru z vlastní půdy k sousedům a nechota sousedů přijmout tohoto zlověstného hosta jsou dostatečným důkazem strachu, který v nich vyvolává. V Lužici a ve Slezsku nechají loutku nahlédnout do okna domu a lidé věří, že v tomto stavení někdo do roka zemře, jestliže si nevykoupí život penězi. Anebo zase když nosiči loutku odhodí, utíkají rychle domů, aby je Smrt nedohonila; a když někdo na útěku upadne, věří se, že do roka zemře. V Chrudimi v Čechách se Smrtka dělá ve tvaru kříže; hlava s maskou je naražena na špici a na kříž je navléknuta košile. Na pátou postní neděli odnesou chlapci tuto figuru k nejbližšímu potoku nebo rybníku, postaví se do řady

¹ Reinsberg-Düringsfeld, Fest-Kalender aus Böhmen. Str. 90 ad.

a hodí ji do vody. Pak tam za ní všichni skočí; jakmile ji některý chytí, nesmí už do vody nikdo vstoupit. Chlapec, který do vody neskočil nebo tam skočil jako poslední, do roka zemře a mimoto musí nést Smrt zpět do vesnice. Pak se Smrtka spálí. Naproti tomu zase lidé věří, že v domě, odkud se Smrt vynášela, nikdo do roka nezemře. A vesnice, odkud Smrt vynesli, je údajně chráněna před nemocemi a pohromami. V některých vesnicích v rakouském Slezsku se dělá v sobotu před Smrtnou nedělní figura z hadrů, sena a slámy, aby se Smrt vynesla ze vsi. V neděli se lidé ozbrojení holemi a řemeny shromáždí před stavením, v němž je panák uložen. Ze všeobecného jásetu táhnou čtyři mládenci figuru na provaze přes vesnici, zatímco ostatní ji bijí holemi a řemeny. Když dorazí na pole, které patří sousední vesnici, panáka položí, holemi jej rozmlátí a kousky rozházejí po polích. Lidé věří, že vesnice, z níž byla takto vynesena Smrt, je pro celý nadcházející rok zajištěna před nakažlivými nemocemi.

4. Přinášení léta

Při předcházejících obřadech se návrat Jara, Léta nebo Života jakožto důsledek vyhnání Smrti pouze rozumí sám sebou anebo se nanejvýše oznamuje. V následujících obřadech je přímo předváděn. Tak v některých místech v Čechách se Smrtka utopí tak, že se při západu slunce hodí do vody; pak se děvčata vydají do lesa, porazí mladý stromek se zelenou korunou, pověsí na něj loutku oblečenou jako ženu, to vše ozdobí zelenými, červenými a bílými fábory a kráčejí v procesí se svým *Lítem* (létem) do vsi, sbírají dárky a zpívají:

Smrt plove po vodě,
nové léto k nám jede
s červenýma vejci,
s žlutými mazanci.
Smrt jsme vynesly ze vsi,
nové léto nesem do vsi.

V mnoha slezských vesnicích se s figurínou Smrtky nejprve zachází uctivě, pak je vysvěčena a s kletbami hozena do vody nebo na kousky roztrhána na poli. Pak se mládež odebere do lesa, uřízne jedličku, kmen oloupe, ozdobí girlandami z chvojí, papírovými růžemi, vejduňky, pestrobarevnými hadřky a podobně. Takto ozdobenému stromku se říká Léto nebo Máj. Chlapci s ním chodí od stavení ke stavení, zpívají příslušné písně a prosí o dárky. Jedna jejich písnička zní takto:

Vynesli jsme Smrt,
přinášíme drahé léto zpět,
léto a máj
a všechny veselé květy.

Někdy také přinášejí pěkně ozdobenou loutku, které se říká Lito, Máj nebo Nevěsta; v polských okresech ji nazývají *Dziewanna*, bohyně Jara.

V Eisenachu na čtvrtou neděli postní mladí lidé obyčejně přivážíu slaměného panáka představujícího Smrt na kolo, které valí nahoru na kopec. Pak panáka zapálí a nechají kolo i s ním kutálet se po svahu dolů. Potom uříznou vysokou jedli, ozdobí ji fábory a postaví ji na rovině. Muži šplhají na strom pro fábory. V Horní Lužici

halí Smrtku ze slámy a hadrů do závoje, který darovala poslední nevěsta, a oblečou jí suknicí z domu, kde došlo k poslednímu úmrtí. Takto ozdobeného panáka posadí na špicí dlouhé žerdi a nejvyšší a nejsilnější děvče s ním utíká, co mu nohy stačí, zatímco ostatní házejí po figuríně klacky a kameny. Kdo ji zasáhne, má zaručeno, že bude v příštím roce živ. Takto vynesou Smrt ze vsi a hodí ji do vody nebo za hranice nejbližší vesnice. Na zpáteční cestě si každý ulomí zelenou haluz a radostně si ji nese až do vesnice, kde ji odhodí. Mládež ze sousední vesnice, na jejímž pozemku figurínu odhodili, je někdy pronásleduje a panáka jim hází zpět, protože nechce, aby u nich Smrtka zůstala. A tak se někdy dostanou obě strany do křížku.

V těchto případech představuje Smrt loutka, která se odhazuje, a Léto či Život větve nebo stromky, které se přinášejí zpět. Stává se však, že se někdy přisuzuje nová životní síla přímo zpodobnění Smrti a ta se jakýmsi vzkříšením stává nástrojem všeobecné obrody. Tak na některých místech v Lužici je vynášení Smrti záležitostí pouze žen a ty nestrpí, aby se jim mužové do toho pletli. Vezmou si smuteční šat, který pak nesvléknou po celý den; udělají ze slámy panáka, navlíknou mu bílou košili a dají mu do jedné ruky koště a do druhé kosu. Pak nesou loutku se zpěvem na konec vesnice a za nimi běží kluci a házejí kameny; u cíle loutku roztrhají na kusy. Pak uříznou pěkný stromeček, pověsí na něj košili a se zpěvem se vrací domů. Sasové z Bralleru, transylvánské vesnice nedaleko Hermannstadtu (Sibině) provádějí na svátek Nanebevstoupení obřad „vynášení Smrti“ takto: po ranní bohoslužbě se všechny školačky odeberou do domu jedné z nich a tam oblékají Smrt. To se dělá tak, že se převážně vymláčený snop obilí, aby vypadal jako hlava a tělo, zatímco paže mu nahradí násada koštěte horizontálně snopkem prostrčená. Figura je oblečena do svátečního oděvu mladé selky, má červený čepec, stříbrné šperky a četné stužky na pažích a na prsou. Děvčata s prací pospíchají, neboť se za chvíli bude zvonit na nešpory a Smrtka musí být včas hotová, aby ji mohly postavit do otevřeného okna a aby se na ni lidé mohli cestou do kostela podívat. Po nešporách nastane ta dlouho očekávaná chvíle a první průvod se Smrtí začíná; je to privilegium, které mají jenom školačky. Dvě starší děvčata uchopí figurínu pod paží a kráčejí v čele; ostatní jdou za nimi ve dvojstupu. Chlapci v průvodu nechodí, ale hrnou se za ním a zírají s ústy obdivem otevřenými na „krásnou Smrt“. Tak průvod projde všemi ulicemi ve vsi a děvčata zpívají starý hymnus, který začíná slovy

Gott mein Vater, deine Liebe
reicht, so weit der Himmel ist,

na melodii, která se liší od běžné melodie této písně. Když se průvod proplete všemi ulicemi, vejdou děvčata do jiného stavení, zavrou dveře před nosem houfu chlapců, kteří se mermomocí děvčatům v patách cpou dovnitř, tam pak Smrt odstrojí a oknem podají chlapcům holý balík slámy; ti se na něj vrhnou a utíkají s ním do vesnice beze zpěvu a nakonec hodí rozpadajícího se panáka do nejbližšího potoka. Když je vše hotovo, začíná druhé jednání malého dramatu. Zatímco chlapci vynášeli Smrt z vesnice, děvčata zůstala ve stavení a jedna z nich se oblékla do vši té nádhery, kterou měla na sobě loutka. Dívky ji pak vedou v průvodu všemi ulicemi a zpívají stejný hymnus jako předtím. Když průvod skončí, odeberou se všechny do domu děvčete, které hrálo hlavní roli. Tam je očekává hostina, z níž jsou chlapci rovněž vyloučeni. Podle pověry mohou děti poté, co byla vynesena Smrt, klidně začít

jíst angrešt a jiné ovoce; Smrt, která se totiž dosud skrývala zejména v angreštu, je teď zničena. Kromě toho se teď už mohou také beztrestně koupat v přírodě. Velice podobný je obřad, který se ještě před několika lety pořádal v některých německých vesnicích na Moravě. Chlapci a děvčata se sešli odpoledne na první neděli po velikonocích a společně udělali loutku ze slámy, která představovala Smrt. Figurínu, ověšenou pestrobarevnými stuhami a fábory a přivázanou na špici vysoké žerdi, nesli za zpěvu a výskotu na nejbližší výšinu, kde jí vysvlékli její křiklavou výzdobu a hodili ji dolů nebo ji kutáleli ze svahu. Jedno děvče si pak obléklo všechny ty trečky, které svlékli ze Smrtky, a průvod s tímto děvčetem v čele se pak vydal zpět do vesnice. V některých vesnicích je zvykem pohřbit figurínu na místě, které má široko daleko nejhorší pověst; jinde ji házejí do tekoucí vody.

Ve výše vylíčeném lužickém obřadu je strom, který ženy přinesou domů po zničení Smrtky, zřejmě rovnocenný stromům nebo větvím, které se v dříve popsáních obyčejích nosily domů jako představitelé Léta nebo Života po odhození nebo zničení Smrtky. Avšak přenesení košile z figuríny Smrtky na strom jasně naznačuje, že strom je jakýmsi vzkříšením zničené loutky v nové podobě. Platí to i o transylvánských a moravských zvycích; to, že si dívka obléká šaty, které měla na sobě Smrtka, a to, že ji vodí po vesnici za zpěvu stejné písně, jako když chodili se Smrtkou, ukazuje, že dívka má být jakýmsi vzkříšením bytosti, jejíž zpodobnění bylo právě zničeno. Tyto příklady dávají tušit, že se na Smrtku, jejíž zničení se v těchto obřadech předvádí, nemůžeme dívat jako na čistě destruktivního činitele, jakého si představujeme pod pojmem Smrt. Je-li strom, přinesený do vsi jako zosobnění probouzející se jarní přírody, oděn košilí, kterou měla na sobě právě zničená Smrtka, cílem toho jistě není zmařit a ochromit oživení vegetace; cílem může být jediné podpořit a povzbudit toto oživení. A proto se musí předpokládat, že bytost, která byla právě zničena – takzvaná Smrt –, je obdařena obrozující a oživovací schopností, kterou může předávat rostlinnému a dokonce i živočišnému světu. Životodárnou sílu připisovanou Smrtce stává mimo pochybnost obyčej, který se zachovává na mnoha místech, totiž že si lidé berou ze slaměné figuríny Smrtky hrst slámy a rozhazují ji po polích, aby obilí rostlo, nebo ji dávají do žlabu, aby prospíval dobytek. Tak ve Spachendorfu, vesnici v rakouském Slezsku, nesou figurínu Smrtky ze slámy, roští a hadrů za zpěvu bujných písní na prostranství mimo vesnici a tam ji spálí. Když hoří, rozpoutá se všeobecný boj o kusy panáka, které se vytažují holýma rukama z plamenů. Každý, kdo zachrání kousek figuríny, přiváže jej na větev nejvyššího stromu v zahradě nebo jej zahrabe na poli, ve víře, že to podpoří růst obilí. V opavském okrese rakouského Slezska oblečou dívky slaměnou figuru, kterou udělají chlapci na čtvrtou neděli postní, do ženských šatů a ověsí ji fábory, věnci a náhrdelníky. Přiváží ji na vysokou žerď, nesou ji ven ze vsi a za ní kráčí houf mladých lidí obojího pohlaví, kteří střídavě dovádějí, nařkávají a zpívají. Když přijdou na místo určení – na pole za vesnicí –, vysvléknu figuru z šatů i ozdob; pak se na ni dav vrhne, roztrhá ji na kusy a o ty se popere. Každý se snaží získat hrst slámy, z níž byla figura zhotovena, protože taková hrst slámy hozená do žlabu zajistí prospívání dobytka. Anebo položí slámu na hnízdo, protože věří, že slepice nebudou zanášet a budou lépe sedět na vejcích. Stejně tak přikládají figuríně Smrti plodivý vliv ti, kdo věří, že nosiči této loutky, když Smrtku odhodí a zbíjí dobytek svými holemi, zajistí tím jeho tučnost a plodnost. Snad těmito holemi předtím bili Smrt

a hole tak nabyly oné plodivé moci, která je připisována figuríně. Viděli jsme rovněž, že v Lipsku ukazovali slaměnou figuru Smrti mladým ženám, aby byly plodné.

Není pravděpodobné, že by stromky a větve, které se nosí do vesnice po zničení Smrti, měly jiný charakter než májky. Ti, kdo je přinášejí, dělají, že přinášejí Léto, a stromky tedy zřejmě představují Léto; vždyť ve Slezsku jim také všeobecně říkají „Léto“ nebo „Máj“ a loutka, která bývá někdy přivázána ke stromu představujícímu léto, je také jeho symbolem, dvojníkem, stejně tak jako máj někdy představuje zároveň májka a Májová paní. Letní stromky bývají také stejně tak jako májky ozdobeny fábory a podobně; a stejně jako májky se zasazují do země, jsou-li velké, a chlapi na ně šplhají; a jsou-li malé, nosí je chlapi nebo děvčata, podobně jako májky, od jedněch dveří ke druhým, zpívají a vybírají peníze. A jako kdyby chtěli zdůraznit totožnost obou zvyků, nosiči letního stromku někdy hlásí, že přinášejí Léto a Máj. V zásadě je tedy zvyk přinášení Máje a přinášení Léta totožný; letní stromek je pouze jinou podobou májky a jediný rozdíl (kromě jména) je v tom, že se přináší v jiné roční době; zatímco pro májku se obvykle chodí na prvního května nebo o svatodušních svátcích, letní stromek se přináší na čtvrtou neděli postní. Je-li tedy májka vtělením ducha stromu nebo ducha vegetace, musí být i letní stromek podobným vtělením tohoto ducha stromu nebo ducha vegetace. Viděli jsme však, že letní stromek je v některých případech oživením loutky Smrti. Z toho plyne, že v těchto případech musí být figura zvaná Smrt ztělesněním ducha stromu či ducha vegetace. Tento závěr potvrzuje především přesvědčení o oživujícím a plodivém vlivu, který údajně mají kousky Smrtky na rostliny i na živočišný svět; takový vliv, jak jsme viděli v předchozích kapitolách, je považován za zvláštní atribut ducha stromu. Za druhé jej potvrzuje pozorování, že figura Smrti bývá někdy ozdobena listím anebo se dělá z proutků, větévek, konopí nebo snopů vymláčeného obilí; a konečně to, že někdy bývá pověšena na stromečku a děvčata s ní obcházejí a vybírají peníze, stejně tak jako se to dělá s májkou a Májovou paní a s letním stromkem a loutkou k němu přivázanou. Stručně řečeno, to vše nás přivádí k domněnce, že vyhánění Smrti a přinášení Léta – alespoň v některých případech – je pouze jinou formou té smrti a toho vzkříšení ducha vegetace na jaře, které je předváděno při zabítí a vzkříšení Divokého muže. Pohřbení a zmrtvýchvstání Masopustu je pravděpodobně další způsob vyjádření stejné představy. Pohřbení představitele Masopustu do hromady hnoje je přirozené, jestliže se předpokládá, že má urychlující, oživující vliv, jaký se připisuje také Smrtce. Vždyť Estonci, kteří obvyklým způsobem vynášejí z vesnice slaměného panáka na masopustní úterý, mu neříkají Masopust, ale Lesní muž (*metsik*); dávají jasně najevo totožnost figuríny s duchem lesa tím, že jej připevňují v lese na vrchol stromu, tam jej ponechávají po celý rok a denně jej prosí modlitbami a oběťmi, aby ochránil stáda; neboť stejně jako skutečný duch lesa je ochráncem dobytka i *metsik*. Někdy bývá *metsik* zhotoven z obilných snopů.

Můžeme se tedy domnívat, že jména Karneval, Smrt a Léto jsou poměrně pozdními a neadekvátními výrazy pro bytosti personifikované či představované ve zvycích, o nichž jsme pojednávali. Abstraktnost těchto jmen prozrazuje jejich moderní původ. Personifikace ročních období a ročních dob, jako například Karnevalu či Léta, nebo takový abstraktní pojem, jako je Smrt, není totiž vlastní myšlení primitivního člověka. Obřady samy však nesou známky velikého stáří; musíme tedy předpokládat, že ve svém počátku byly myšlenky, které vyjadřují, prostší a konkrétnější.

Představa stromu, možná že určitého druhu stromu (neboť někteří divoši nemají obecné slovo pro strom) nebo i jednotlivého stromu, je dostatečně konkrétní, aby poskytla základnu, z níž bylo možno postupným procesem generalizace dosáhnout širší představy ducha vegetace. Avšak tuto obecnou představu vegetace lze snadno zaměnit s ročním obdobím, v němž se vegetace objevuje; záměna ducha stromu či vegetace Jarem, Létem nebo Májem je tedy nasnadě. Konkrétní představa umírajícího stromu či umírající vegetace je stejným procesem generalizace a přechází v představu smrti vůbec; takže zvyk vynášet na jaře umírající či mrtvou vegetaci, chápaný jako přípravný krok k jejímu vzkříšení, se časem rozšiřuje ve snahu zapudit z vesnice a okolí smrt vůbec. Názor, že v těchto jarních obřadech znamenala Smrt původně umírající nebo mrtvou vegetaci, zastává také W. Mannhardt a dokládá jej analogickým užíváním jména Smrt pro ducha zralého obilí. Všeobecně duch zralého obilí není považován za mrtvého a je znám pod jménem Starý muž nebo Stará žena. Někde se však posledního snopu ze sklizně, který je považován za sídlo ducha obilí, říká „mrtvý snop“: dospělí varují děti, aby nechodily na pole, protože v obilí sídlí Smrt; a ve hře, kterou si hrají saské děti v Transylvánii v době kukuřičné sklizně, představuje Smrt dítě, zcela zahalené do kukuřičného šustí.

5. Zápas Léta a Zimy

Někdy kontrast mezi spícími silami vegetace v zimě a jejich probouzející se vitalitou na jaře nabývá v lidových venkovských zvycích formy dramatického soupeření mezi herci, kteří vystupují v rolích Zimy a Léta. Tak ve švédských městech se na prvního máje utkávaly dva oddíly mladých mužů na koních jakoby na život a na smrt. Jeden oddíl vedl představitel Zimy oděný v kožešinách, který házel sněhové koule a led, aby prodloužil vládu Zimy. Druhému oddílu velel představitel Léta, zahalený do svěžího listí a květů. Z předstíraného boje, který následoval, vyšlo jako vítěz Léto a obřad skončil hody. V oblasti středního Rýna se zase představitel Léta oděný do břečťanu bije s představitel Zimy zahaleným do slámy nebo mechu a nakonec nad ním zvítězí. Poražený nepřítel je sražen k zemi a vyslečen ze svého slaměného oděvu, a ten je roztrhán na kusy a rozházen kolem, zatímco mladí přátelé obou soupeřů zpívají píseň na oslavu vítězství Léta nad Zimou. Potom chodí s letním věncem nebo ratolestí od domu k domu a dostávají darem vajíčka a slaninu. Někdy je zápasník, který představuje Léto, oblečen do listí a květů a na hlavě má květinový věnec. Ve Falcku se tento mimický souboj odehrává na čtvrtou neděli postní. Po celém Bavorsku se hrávalo stejné drama ve stejný den a v některých místech se zachovalo až do poloviny devatenáctého století anebo ještě déle. Zatímco Léto přicházelo oblečené v zeleni, ozdobené vlajíci fábory a neslo rozkvetlou haluz anebo stromek ověšený jablky a hruškami, byla Zima zahalena v kožešinové čepici a kožichu a v ruce nesla lopatku na sníh nebo cep. Každého doprovázelo jeho dvořanstvo oblečené do odpovídajícího šatu; prošli všemi ulicemi ve vsi, zastavovali před staveními a zpívali staré písně, za něž byli obdarováni chlebem, vajíčky a ovocem. Nakonec Léto v krátkém zápase Zimu porazilo a Zima byla potopena do vesnické studny nebo vyhnána s křikem a smíchem z vesnice do lesa.

V Goepfritzi v Dolním Rakousku chodívali na masopustní úterý dva mužové představující Léto a Zimu od domu k domu a všude je děti vítaly s velikou radostí. Představitel Léta byl oblečen v bílém a měl v ruce srp; jeho druh, který hrál Zimu,

měl na hlavě kožešinovou čepici, paže a nohy měl obalené slámou a v ruce nesl cep. V každém domě střídavě zpívali. V Drömlingu v Brunšviku dodnes pořádá skupina chlapců a skupina děvčat každoročně na svatodušní svátky zápas mezi Létem a Zimou. Chlapci se ženou od stavení ke stavení za zpěvu, křiku a vyzvánění zvonců, aby vyhnali Zimu; po nich přicházejí s tichým zpěvem děvčata, vedená Májovou nevěstou, všechna mají světlé šaty, jsou ozdobena květinami a věnci a představují veselý příchod Jara. Úlohu Zimy hrával dříve slaměný panák, kterého hoši nosili s sebou; dnes ji představuje živý člověk v přestrojení.

U Centrálních Eskymáků v Severní Americe se souboj mezi představiteli Léta a Zimy, který v Evropě degeneroval na pouhé divadelní představení, stále ještě pořádá jako magický obřad, jehož jasným smyslem je ovlivnit počasí. Na podzim, když bouře ohlašují brzký příchod smutné arktické zimy, rozdělí se Eskymáci do dvou skupin, zvaných tetřevové a kachny; k tetřevům patří všichni lidé narození v zimě, ke kachnám osoby narozené v létě. Rozvinou mezi sebou dlouhý provaz z tulení kůže, každá strana se chopí jednoho konce a snaží se škubáním vši silou přetáhnout protivníka na svou stranu. Utrpí-li tetřevové porážku, Léto ve hře zvítězí a dá se očekávat, že zima bude mírná.

6. Smrt a vzkříšení Kostrubonka

V Rusku se pořádají pohřební slavnosti podobné „pohřbívání Karnevalu“ a „vynášení Smrti“, na nichž však nevystupuje Smrt nebo Karneval, ale určité mytické postavy, jako Kostrubonko, Kostroma, Kupalo, Lada a Jarilo. Tyto ruské obřady se konají jak na jaře, tak při letním slunovratu. Tak „na Ukrajině je obyčejně zvykem pořádát na velikonoce pohřeb bytosti zvané Kostrubonko, božstva jara. Kolem děvčete, které leželo na zemi jako mrtvé, udělali zpěváci kolo, zvolna se pohybovali a přitom zpívali:

Mrtev, mrtev je náš Kostrubonko!
Mrtev, mrtev je náš miláček!

dokud děvče náhle nevyskočilo; nato sbor radostně zvolal:

Obživl, obživl náš Kostrubonko!
Obživl, obživl náš miláček!¹

V podvečer svatého Jana (letního slunovratu) se ze slámy dělá figurína Kupala; „obleče se do ženských šatů, na krk dostane náhrdelník a na hlavu věnec z kvítí. Pak se porazí strom, ozdobí stuhami a vztyčí se na dohodnutém místě. Poblíže stromu, kterému se říká Marena (Zima či Smrt), se postaví slaměná figura a stůl s vodkou a zákusky. Pak se zapálí hranice a mládenci a panny vezmou figuru a v párech s ní skáčou přes oheň. Následujícího dne strom i figurínu odstrojí a obojí hodí do potoka“.² Na svatého Petra, devětadvacátého června nebo následující neděli se v Rusku „pohřbívá Kostroma“ nebo Lada nebo Jarilo. V Penzské a Simbirské gubernii se pohřeb odehrává takto: osmadvacátého června se zapálí hranice a následujícího dne zvolí děvčata jednu ze svého středu, která hraje úlohu Kostromy.

¹ W. R. S. Ralston, *Songs of the Russian People*. London 1872. Str. 221.

² W. R. S. Ralston, cit. d., str. 241.

Její družky ji zdraví s hlubokými úklonami, posadí ji na prkno a odnesou ji na břeh řeky. Vykoupou ji ve vodě, zatímco nejstarší děvče udělá košík z lipové kůry a tluče na něj jako na buben. Pak se vrátí do vesnice a zakončí den chorovody, hramí a tancem. V muromském újezdě představovala Kostromu slaměná figurína, oblečená do ženských šatů a ozdobená květy. Položili ji do díže a odnesli ji za zpěvu písní na břeh jezera nebo k řece. Tam se zástup rozdělil na dvě skupiny, jedna na figurínu útočila a druhá ji bránila. Nakonec zvítězili útočníci, figurínu vysvlékli z šatů a ozdob, roztrhali ji na kusy, slámu, z níž byla zhotovena, pošlapali a hodili do řeky; obránci figuríny zatím ukryli tváře do dlaní a předstírali, že oplakávají smrt Kostromy. V kostromském újezdě se pořádá devětadvacátého nebo třicátého června slavnostní pohřeb Jarila. Lidé vybrali staříka a dali mu malou rakvičku s figurou v podobě Priapa, představující Jarila. Stařík ji nesl z města a za ním kráčely ženy, zpívaly žalozpěvy a svými gesty vyjadřovaly hoře a zoufalství. V polích byl vykopán hrob a do něho figuru uložili za všeobecného nářku a kvílení, načež propuklo veselí a tanec, „připomínající pohřební veselí pohanských Slovanů za dávných časů“. Na Ukrajině ukládali figuru Jarila do rakve a nosili ji ulicemi po západu slunce; provázely ji opilé ženy, které neustále opakovaly nařkavým hlasem: „Je mrtev! Je mrtev!“ Muži figuru zvedali a třáslí jí, jako kdyby se pokoušeli přivést mrtvého k životu. Pak říkali ženám: „Neplačte, ženy. Víme, co je sladší než med.“ Ale ženy dále nařkaly a kvílely jako o pohřbu: „Čím se provinil? Byl takový hodný. A už nevstane. Ach, jak se s ním máme rozloučit? Jaký je to život bez něho? Vstaň alespoň na chvíličku. Ale on nevstává, nevstává.“ Nakonec byl Jarilo uložen do hrobu.

7. Smrt a vzkříšení rostlinstva

Tyto ruské obyčeje jsou zjevně stejné povahy jako ty zvyky, jimž se v Rakousku a v Německu říká „vynášení Smrti“. Je-li tedy výklad předchozích obyčejů správný, musel být ruský Kostrubonko, Jarilo a ostatní původně vtělením ducha vegetace a na jejich smrt se muselo pohlížet jako na nezbytnou přípravu k jejich zmrtvýchvstání. Obživnutí jako následek smrti se předvádí v prvním z popsaných obřadů – smrti a vzkříšení Kostrubonka. V některých ruských obřadech se slaví smrt ducha rostlinstva o letním slunovratu možná proto, že od svatého Jana je léto na ústupu, pak už se dny začínají krátit a slunce začíná po své dráze sestupovat –

do temných slují,
kde spí zimní mrazy.

Takovýto kritický bod roku, kdy se i na vegetaci zřejmě vztahuje počáteční, třebaže zatím takřka neznatelný ústup léta, může primitivní člověk docela dobře považovat za vhodnou chvíli k magickým ritům, jimiž, jak doufá, tento ústup zastaví nebo alespoň zajistí obnovu rostlinného života.

Zatímco smrt vegetace hraje roli ve všech těchto jarních a slunovratových obřadech a její obživnutí aspoň v některých z nich, narážíme místy na určité rysy, na jejichž vysvětlení pouze se svou hypotézou nevystačíme. Okázalý pohřeb, nářek a smuteční roucho, které tyto obřady často charakterizují, jsou naprosto vhodné při smrti dobrodějného ducha vegetace. Ale co říci veselí, které často provází vynášení figuríny, holím a kamenům, jimiž je zasypávána, posměchu a kletbám, které se na ni valí? Co říci strachu z loutky, jež prozrazuje spěch nosičů upalujících domů,

jakmile ji odhodí, a co přesvědčení, že v domě, do něhož nahlédla, musí někdo brzy zemřít? Strach by možná bylo možno vysvětlit vírou, že v mrtvém duchu vegetace je něco nakažlivého, a že je proto nebezpečné se k němu přibližovat. Avšak toto vysvětlení, kromě toho, že je poněkud násilné, nikterak nevysvětluje radovánky, jež „vynášení Smrt“ často provázejí. Musíme proto v těchto obřadech rozeznávat dva odlišné a zjevně protichůdné rysy: na jedné straně lítost nad smrtí, citové pouto a úctu k mrtvému, na druhé straně strach z mrtvého, nenávisť k němu a radost z jeho smrti. Pokusil jsem se naznačit, jak chápat onen první rys; nyní se pokusím odpovédět na otázku, jak se stalo, že je s ním druhý rys tak těsně spjat.

8. Analogické rity v Indii

V kángerském okrese v Indii zachovávají děvčata na jaře zvyk, který se velice podobá některým evropským jarním obřadům, jež jsem právě popsal. Říká se mu *Ralí ká melá* aneb slavnost Ralí; Ralí je malá hliněná malovaná figurka Šivy nebo Párvatí. Zvyk je rozšířen po celém kángerském okrese a slavnosti, které se zcela svěčují do rukou dívek, trvají takřka po celý měsíc čait (březen–duben) až do sankránti baisákh (dubna). Jednoho březnového rána přinesou všechny dívky ze vsi na smluvené místo košíčky trávy *dúb* a květin a tam vše vysypou na hromadu. Pak se postaví kolem hromady do kruhu a zpívají. Tak to jde každý den po deset dní, až hromada trávy a květí dosáhne té správné výše. Pak uříznou v džungli dvě větve, obě musí být na jednom konci trojitě rozvětvené, a postaví obě vidlicí dolů na hromadu květin, takže utvoří dvě trojnožky nebo pyramidy. Na horní konec těchto větví dají pak udělat výrobci idolů dvě hliněné figurky, z nichž jedna představuje Šivu a druhá Párvatí. Dívky se pak rozdělí na dvě skupiny, jedna se řadí k Šivovi a druhá k Párvatí, a oddají figurky obvyklým způsobem, přičemž nevynechají žádnou část obřadu. Po svatbě je hostina, jejíž náklady se hradí z příspěvků získaných od rodičů dívek. O následujícím sankránti (baisákh) jdou společně na břeh řeky, hodí figurky do hlubin a oplakávají je, jako by prováděly pohřební obřady. Chlapci ze sousedství je často škádlí tím, že se pro figurky potápějí, vynášejí je a mávají jimi, zatímco je dívky oplakávají. Smyslem slavnosti prý je zajistit si dobrého manžela.

To, že dívky kladou obě figurky na špičky větví nad hromadu trávy a květí, svědčí o tom, že v tomto indickém obřadu jsou božstva Šiva a Párvatí pojímána jako duchové rostlinstva. Zde jsou, stejně jako tomu často bývá v evropských lidových zvycích, božstva vegetace zastoupena dvojmo, rostlinami a loutkami. Sňatek těchto indických božstev na jaře odpovídá evropským obřadům, v nichž sňatek jarních duchů rostlinstva předvádí Král a Královna máje, Májová nevěsta, Ženich máje a tak dále. Házení figur do vody a jejich oplakávání je obdobou evropských zvyků házet do vody a oplakávat mrtvého ducha vegetace pod jménem Smrt, Jarilo, Kostroma a podobně. V Indii, stejně jako je tomu často v Evropě, provádějí tento obřad výhradně ženy. Představa, že obřad pomáhá dívkám získat manžela, se dá vysvětlit oživujícím a zúrodnujícím vlivem, kterým údajně působí duch rostlinstva na život lidí stejně jako na život rostlin.

9. Magické jaro

Dospěli jsme k obecnému vysvětlení těchto a mnoha dalších obřadů, totiž že jsou nebo alespoň při svém vzniku byly magickými rity, jež měly zajistit obživnutí

přírody na jaře. Předpokládalo se, že se tohoto cíle dosáhne prostředky imitativní či sympatetické magie. Primitivní člověk, kterého neznalost skutečných příčin věcí zaváděla na scestí, věřil, že k vyvolání velkých přírodních jevů, na nichž závisel jeho život, stačí, aby je napodobil, a že nutně – díky skrytému souladu či mystickému vlivu – na to malé drama, které se hrál na lesní mýtině nebo v horském údolíčku, na pusté pláni či na větrném pobřeží, ihned naváží a zopakují je mocnější herci na větší scéně. Představoval si, že když se oblékne do listí a květů, pomůže holé zemi, aby se také zahalila do zeleně, a když sehraje smrt zimy a pohřbí ji, zažene toto mračné roční období a uhladí cestičku pro šlépěje vracejícího se jara. Je obtížné přenést se, byť i jen v představách, do mentálního stavu, kdy se takové věci zdají možné, snáze si však můžeme představit úzkost, kterou patrně pocítil divoch z nepřetržitého působení toho, co nyní nazýváme zákony přírody, když poprvé povznesl mysl nad pouhé uspokojování svých zvířecích přání a začal uvažovat o příčinách věcí. Nám, kterým je tak běžná představa pravidelného a neměnného sledu velkých kosmických fenoménů, připadá, jako by bylo jen málo důvodů k obavám, že příčiny, které tyto výsledky působí, mohou přestat působit – alespoň v blízké budoucnosti. Avšak tato důvěra ve stabilitu přírody je dána výhradně zkušeností, která plyne z rozsáhlého pozorování a dlouhé tradice. Divochovi však, s jeho omezenou možností pozorování a krátkodobou tradicí, chybí právě základy této zkušenosti, které by jedině mohly upokojit jeho mysl tváří v tvář stále se měnícím a často hrozivým aspektům přírody. Není tudíž divu, že při zatmění propadá panice a myslí si, že slunce nebo měsíc určitě zahyne, jestliže nestrhně pokřik a nevyšle své slaboučké střely do vzduchu na obranu světelných těles před netvorem, který je hrozí pohltit. Není divu, že je zděšen, když v noční tmě náhle osvětlí pruh oblohy záblesk meteoru anebo se celá klenba nebeská rozzáří mihotavým světlem polární záře; pohlíží s obavami i na takové jevy, které se opakují ve fixních a pravidelných intervalech, dokud nepřijde na to, že v jejich opakování vládne určitý řád. Rychlost či pomalost jeho poznání takovýchto periodických či cyklických změn v přírodě hodně záleží na délce toho kterého cyklu. Například cyklické střídání dne a noci je všude, kromě polárních končin, tak krátké a tedy tak časté, že se jím lidé přestali snad už dávno znepokojovat, ačkoliv staří Egypťané, jak jsme viděli, konali denně kouzla, aby dopravili ohnivou kouli, která večer tonula na purpurovém západě, ráno opět na východ. Ale zcela jinak to už bylo s cyklem ročních období. Pro každého člověka je rok dlouhým obdobím, když si uvědomíme, že i v nejlepším případě je těch let v lidském životě tak málo. Pro člověka primitivního s krátkou pamětí a nedokonalými prostředky pro záznam letícího času mohl být rok tak dlouhý, že se mu vůbec nepodařilo pochopit jej jako cyklus, a měnící se tvář země a nebes pozoroval s ustavičným údivem, se střídavým nadšením a zděšením, tu povznesen a tu opět sražen dolů, podle toho, jak proměnlivé světlo a teplo, rostlinný a zvířecí život přispívaly k jeho pohodlí nebo ohrožovaly jeho existenci. Když se na podzim, kdy vítr mrazivými nárazy honil po lese suché listí, podíval vzhůru na holé větve, mohl si být jist, že se veliké světlo vůbec někdy vrátí na svou nebeskou dráhu? Vždyť i sinalý měsíc, jehož bledý srpek se objevoval nad okrajem východního obzoru a každou noc byl o něco užší, mohl vyvolat v jeho mysli obavu, že ztratí-li se docela, žádné měsíce už nebudou.

Tisíce takových a jiných pochybností působily asi na představivost a rušily klid

člověka, který se začal první zamýšlet nad tajemstvím světa, v němž žije, a přemýšlet o budoucnosti vzdálenější, než je zítřek. Bylo tedy přirozené, že sužován takovými myšlenkami a obavami by byl udělal vše, co bylo v jeho silách, aby na větve přivoloval zpět uvadající květy, aby vymrštil nízké zimní slunce na jeho staré místo na letní obloze a vrátil oblou plnost stříbrné lampě bledého měsíce. Máme-li chuť, můžeme se zasmát tomuto marnému úsilí, avšak pouze díky dlouhé řadě pokusů, z nichž většina byla téměř nevyhnutelně odsouzena k neúspěchu, člověk poznal ze zkušenosti bezcennost některých metod, které zkoušel, a užitečnost jiných. Koneckonců nejsou magické obřady ničím jiným než neúspěšnými experimenty, které se z důvodů, jež jsem uvedl, stále opakují pouze proto, že vykonavatel o jejich nezdaru neví. S pokrokem vědění se tyto obřady buď vůbec přestaly dělat, anebo se silou zvyku zachovaly i dlouho poté, co byl zapomenut záměr, na jehož podkladě vznikly. Tak ovšem ztratily na svém významu, přestalo se na ně hledět jako na slavnostní obřady, na jejichž přesném provedení závisí blahobyt, ba přímo existence komunity; během doby klesaly na úroveň pouhé podívané, maškarády a zábavy, až na poslední stupeň úpadku, kdy od nich upouštějí dospělí, a to, čím se kdysi vážně zabýval mudrc, se nakonec stalo jakousi dětskou zábavou. Většina starých magických ritů našich evropských předků dnes už jen skomírá právě v tomto konečném stadiu úpadku, a i z tohoto posledního útočiště je rychle vyhání rostoucí příliv oněch různorodých sil morálních, intelektuálních a sociálních, které nesou lidstvo vpřed k novým a neznámým cílům. Možná že pocítujeme určitou přirozenou lítost nad zánikem roztočivých obyčejů a malebných obřadů, které přenesly do epochy, považované často za nudnou a prozaickou, něco z vůně a svěžesti starých časů, jakýsi závan jara světa; ale naše lítost se zmenší, když si připomeneme, že tyto pěkné podívané, tyto dnes tak nevinné zábavy se zrodily z nevědomosti a pověr; jsou-li dokladem lidského vzepětí, jsou také pomníkem neplodného důmyslu, promarněného úsilí a zmařených nadějí; a navzdory všem těm barevným okrasám, květům, fáborům a muzikám – je v nich mnohem víc tragédie než frašky.

Interpretaci těchto obřadů, o niž jsem se pokusil ve šlépějích W. Mannhardta, důrazně potvrdil objev učiněný po napsání první verze této knihy; když se blíží období, které lze nazývat australským jarem, konají domorodci ve střední Austrálii pravidelné magické obřady, aby probudili spící síly přírody. Nikde zřejmě nejsou změny ročních období náhlejší a kontrast mezi nimi příkřejší než v pouštích střední Austrálie, kde se na konci dlouhého období sucha změní náhle po několikadenním přivalu deště písčité a kamenitá divočina, nad níž jako by se vznášelo ticho a bezútěšnost smrti, v usměvavou krajinu pokrytou zelení a zabydlenou spoustami hemžícího se hmyzu a ještěrek, žab a ptáků. Tak fantastická změna, jež se odehrává na tváři přírody, připadala i evropským pozorovatelům jako mávnutí kouzelného proutku; není tedy divu, že to divoch mohl takto chápat doopravdy. Domorodci ve střední Austrálii mají ve zvyku pořádat magické obřady, jejichž zjevným cílem je zmnožit rostliny a zvířata sloužící jim za potravu, právě v době naděje na příchod zdárného ročního období. Tyto obřady jsou tedy přesnou analogií jarních obyčejů našeho evropského rolnictva, a to nejen dobou, kdy jsou pořádány, ale i svým cílem; není pochyb, že když naši primitivní předkové vytvářeli obřady, jež měly napomáhat obnově života rostlin na jaře, nebyli vedeni žádným cituplným přáním přivonět si k raným fialkám, natrhat si jarní prvosenky či pozorovat žluté narcisy tančící ve

větru, ale vedla je praktická úvaha, která jistě nebyla formulována v abstraktních pojmech – že život člověka je nerozlučně spjat s životem rostlin, a kdyby ty měly zahynout, nemohl by člověk zůstat naživu. Víru australského divocha v účinnost jeho magických obřadů potvrzuje zjištění, že po obřadech dochází dříve či později k rozkvětu rostlinného a živočišného života, což bylo i jejich cílem; a můžeme předpokládat, že v dávných dobách tomu tak bylo i s evropskými divochy. Svěží zeleň v houští a křoví, jarní kvítka pokrývající bažinaté břehy, vlaštovky vracející se z jihu a slunce denně stoupající po obloze výš a výš, to vše přijímali jako četná viditelná znamení, že jejich kouzla byla skutečně účinná; a to je také naplňovalo radostnou důvěrou, že je všechno v pořádku na světě, který mohou takto utvářet podle svých přání. Pouze v podzimních dnech, kdy se léto pomalu chýlilo ke konci, otrásaly opět jejich důvěrou pochybnosti a obavy z příznaků rozkladu, jež svědčily o marnosti veškerého jejich úsilí jednou provždy odvrátit zimu a smrt.